

readiness to educate their children and is manifested through a value and humane attitude. The author has devised some modes of training parents and outlined some ways so enhancing the pedagogical culture of parents. These are to effect such principles as privacy, volunteerism, parents' motivation to cooperation, the consonance of parents' pedagogical culture and self-education; the integration and differentiation of goals, tasks and actions of subjects of and educative process which aim at children's development and dedication; a humane focus of the process of the interaction with a family; the maintenance of the subjective position of all participants of an educational process; a widespread use of various means of the enhancement of pedagogical culture of parents; purposeful training of young boys and girls at educational establishments so that they should be ready for their family life; training of newly-weds and young parents to educate children in clubs of young family.

Key words: culture, pedagogical culture, parents' pedagogical culture, modes of training parents, means of the enhancement of the pedagogical culture of parents.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:[159.23:379.82]

Д. Ю. Малков

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Офіційна ідеологічна доктрина суспільства зорієнтована на певну модель особистості, процес розвитку якої спрямований на засвоєння соціального досвіду, його предметів і відношень, історично вироблених форм і способів поведіння з природою і норм людських взаємин. Концептуальним поглядом на особистість для нас стало твердження В. Андрущенко, про те, що особистість як суб'єкт соціальних відносин водночас має автономність, визначену ступенем незалежності від суспільства. Вплив соціального середовища на формування людини провідні вітчизняні філософи розглядають як процес не однобічний, з огляду на селективне ставлення індивіду до зовнішніх впливів [1, с. 549].

Саме тому актуалізація проблеми соціалізації підлітків вимагає переосмислення змісту діяльності всіх соціальних інститутів, в першу чергу тих, робота яких пов'язана із формуванням особистості в умовах організації дозвіллевої діяльності. В зв'язку з цим соціалізація підлітків, що здійснюється в рамках клубних об'єднань за місцем проживання,

набуває неабияких можливостей у збагаченні особистісного потенціалу людини, формуванні загальнолюдських ідеалів та всебічного розвитку майбутнього покоління.

Ігнорування інтересів дитини, її індивідуальності призвело до зниження ролі участі дітей у суспільному житті. Гармонія між індивідуальним та соціальним у 60-х роках ХХ століття була досягнута завдяки «комунарській методиці» І. Іванова. Саме така методика підтримувала у підлітків відчуття власного «Я», відсутність міжособистісних конфліктів, принципи демократичності взаємовідносин з дорослими, стійкість внутрішніх моральних норм [6].

Суть теорії Дж. Мід полягає в тому, що особистість має двояке уявлення про себе, своє «Я»: «Я-індивід» – активна істота, яка активно діє у суспільстві, та «Я сам» – автономна істота, яка є джерелом непередбаченої поведінки. Друге «Я» відображає специфіку реакцій на різні соціальні ситуації. Тільки активна роль індивіда у процесі соціалізації буде сприяти формуванню самостійної та здібної до співробітництва особистості [2; 5; 6]. Автор теорії малих груп Ч. Кулі, вважає що індивідуальне «Я» допомагає розвитку соціальних якостей в комунікації, в міжособистісному спілкуванні в соціальній групі (сім'я, друзі тощо), у процесі взаємодії індивідуальних та групових суб'єктів [2; 5].

У теорії соціалізації Н. Смелзера успіх соціалізації обумовлений трьома факторами: очікуванням, змінами поведінки, прагненням до набуття інформації. Опір, протест, зухвала поведінка з боку особистості можуть надати процесу соціалізації негативного характеру. Тому результати соціалізації особистості підлітка можуть не завжди відповідати очікуванням батьків, вчителів. Н. Смелзер довів необхідність існування у суспільстві різноманітних соціальних груп, виходячи із захисних властивостей групи. Люди об'єднуються в групи для виконання спільної діяльності, для задоволення соціальних потреб. Дитячі та молодіжні групи створюються задля виконання конкретної роботи чи гри, спілкування з друзями, занять спортом тощо. Сукупність людей стає групою, за умови формування норм та ролей, на основі яких встановлюється порядок або зразок взаємодії [2; 6].

Узагальнення положень теорії Н. Смелзера, Дж. Мід і Ч. Кулі дозволило нам дійти висновку про те, що успішність процесу соціалізації залежить від внутрішнього, психологічного стану особистості та від постійної взаємодії з різними соціальними середовищами. Ефективність також обумовлена кількісним складом групи (сім'я, друзі, школа, клубне об'єднання за місцем проживання тощо) [2; 5; 6].

Процес соціалізації особистості у групі спрямований на встановлення правильних взаємовідносин з людьми, на пізнання світу та самого себе. А. Капська стверджує, що процес соціалізації позитивно впливає на розвиток індивіда за тих обставин, коли особистість займає активну позицію, виступає суб'єктом даного процесу [8; 10]. Включення особистості у суспільні відносини відбувається, якщо вони

задовольняють її духовні та матеріальні потреби. Лише під час входження підлітка у суспільні відносини процес соціалізації може впливати на його досвід.

Соціальні психологи Г. Андреева, В. Андросенкова та інші [2; 5; 6] виокремлюють дві основні стадії соціалізації: первинну – період раннього дитинства (стадія інтеріоризації установок та норм) та вторинну – стадія саморегуляції установок. На першій стадії індивід входить у суспільство, на другій – відіграє активну роль у зміні свого оточення. Для нас цікавою є власна перша стадія, на якій підліток вчиться входити у суспільство.

Великий внесок в розробку ідей вікового підходу до дослідження соціалізації зробили педагоги та психологи ХХ століття Б. Ананьев, Г. Андреева, Л. Божовіч, Л. Виготський, Е. Дюркгейм, Д. Ельконін, Г. Костюк, І. Кон, А. Мудрик та інші [2; 5; 6; 8; 10]. Проблема соціалізації підлітків, їх саморозвитку, самореалізації є одним з основних напрямків соціально-педагогічних, психолого-педагогічних та філософських теорій. Переважна більшість вчених наполягає на тому, що процес соціалізації найбільш складно та суперечливо відбувається у підлітковому віці, який називають «складним», «перехідним», «важким», оскільки саме у цьому віці відбувається перехід від дитинства до дорослості, здійснюється становлення нових утворень, з'являються елементи дорослості. Усе це зумовлено перебудовою організму, специфічними відносинами з дорослими та однолітками, способами соціальної взаємодії з ними, змінами інтересів у пізнавальній та навчальній діяльності.

За дослідженнями Л. Виготського, І. Кона, Е. Еріксона, одним з основних інститутів соціалізації підлітків є школа, яка забезпечує систематичну освіту та готує дитину до життя; агентами соціалізації при цьому виступають батьки та однолітки. Але і позашкільне, позанавчальне життя підлітка відіграє не менш важливу, а, навіть, часто більшу роль у соціалізації особистості, оскільки на позаурочний час припадає більша частина неконтрольованого дозвіллевого часу школярів. Такий час повинен бути контрольований дорослими, які допомагають набувати навичок життєвого досвіду через клубні форми діяльності за місцем проживання (заняття спортом, участь у самодіяльних колективах тощо), що сприятиме збагаченню індивідуальних характеристик особистості підлітка [2; 5; 6].

Для розгляду особливостей соціалізації підлітка важливо усвідомити, що соціалізація – не механізм накладення на індивіда «готової соціальної форми», а процес активної самопобудови особистості, що стимулюється визначеними соціальними умовами. Соціалізація особистості – надання індивідууму можливості функціонувати у якості повноправного члена суспільства.

Нові цілі освіти, пов'язані з процесом соціалізації, виводять на чільне місце особливий вид діяльності соціального педагога – соціально-

педагогічну підтримку, що містить опору на «Я-концепцію» підлітка, на його особистісний розвиток. Під соціально-педагогічною підтримкою в соціально педагогічній літературі (Т. Анохіна, В. Бедерханова, К. Валстром, К. Мак, П. Понте) [6; 8; 10] розуміють систему соціально-педагогічних заходів, що розкривають особистісний потенціал підлітка та забезпечують розвиток індивідуальності, неповторності, самостійності особистості, включно допомогу як підліткам, так і батькам, педагогам у подоланні соціальних, психологічних, особистісних труднощів та допомогу у створенні ситуації успіху. Предметом соціально-педагогічної підтримки є процес спільного із підлітком визначення його власних інтересів, цілей, можливостей та шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають йому зберегти людську гідність та самостійно досягти бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, стилі життя тощо.

Але в соціально-педагогічній літературі простежується недостатня розробленість проблеми, що досліджується, оскільки попередня парадигма виховання основну увагу приділяла зовнішнім, а не внутрішнім факторам розвитку особистості, оволодінню підлітком знань, умінь, навичок, а не процесу становлення його особистості, пошуку самого себе, свого власного образу, неповторної індивідуальності, творчого початку тощо.

Тому нашим завданням стало визначення пріоритетних сфер соціалізації підлітка, до яких ми гіпотетично відносимо і клубні об'єднання за місцем проживання. На кожному етапі свого розвитку суспільство ставить конкретні вимоги та соціальне замовлення, що знаходить відображення у суспільних нормах, цінностях, моралі, надають підліткам можливості для успішної інтеграції у суспільні структури. Вміння знаходити свої цінності сприяє набуттю особистістю навичок позитивних змін, покладених в основу вибіркового відношення до різноманітних соціальних ролей у різних сферах.

Вивчення психолого-педагогічних підходів до поняття, «сфера соціалізації» дозволило нам з'ясувати, що низка вчених, а саме: С. Белічева, І. Кон, Е. Соколова [2; 5; 6; 8; 10] до основних сфер соціалізації особистості відносять: сім'ю, в якій підліток обирає стиль життя або тип поведінки, притаманні батькам; групу однолітків (в групі рівних собі підлітки знаходяться у широкому колі контактів, що можуть зберігатись протягом всього життя, сприяючи створенню неформальних груп людей одного віку); школу, де здійснюється формальний процес навчання, підпорядкування правилам життя навчального закладу, авторитету вчителя; засоби масової інформації, які ми вважаємо неоднозначним фактором впливу на поведінку, погляди особистості; працю, як один із найважливіших засобів соціалізації (в процесі трудової діяльності відбувається не лише формування, а й реалізація проявів якостей особистості); суспільні формування, до яких належать різноманітні об'єднання, організації, асоціації, клуби за місцем проживання, які є середовищем, де відбувається розвиток індивіда.

Ми здійснили спробу розглянути особливості підліткового віку в контексті процесу соціалізації. Робота з підлітками є основою діяльності клубних об'єднань за місцем проживання. Відомо, що однією з найважливіших потреб підліткового віку є потреба у самостійності, бажання швидше подорослішати.

В основах вікової та педагогічної психології зазначено, що у підлітковому віці набуває актуальності суспільно корисна, соціально значуща індивідуально-особистісна діяльність [2; 6]. Відповідно до цього, формування соціального досвіду підлітків повинно відбуватись завдяки організації спільної соціально-виховної, суспільно-корисної та культурно-дозвілдової діяльності.

Слід пам'ятати, що під час включення до усвідомленої діяльності підліток вирішує життєво важливі для нього завдання: пізнання самого себе, самоствердження, визначення щодо майбутньої професії; визначення кола спілкування, включення у міжособистісну взаємодію. Для здійснення вірного вибору підлітку необхідно зрозуміти самого себе, свої індивідуальні особливості, пізнати самого себе, з'ясувати свої можливості та здібності.

Ми впевнені, що діяльність підлітків в клубних об'єднаннях за місцем проживання сприяє саморозкриттю внутрішнього світу особистості підлітка, виявленню в ньому головного, адже така діяльність відбувається разом з близькими за духом людьми. Шлях самопізнання дуже важкий для підлітка, тому соціальному педагогу необхідно конструювати різноманітні та близькі до реального життя ситуації, за допомогою яких підлітку було б легше пізнати та реалізувати самого себе.

Діяльність підлітків найчастіше базується на інтуїтивних уявленнях про самого себе. Особистість підлітка в його діяльності у клубному об'єднанні за місцем проживання розкривається, перш за все, в соціальному аспекті – як представника тієї чи іншої організації, асоціації, клубу. В клубному об'єднанні за місцем проживання інтуїтивні уявлення про самого себе стають усвідомленими завдяки соціальним характеристикам особистості, соціальному статусу, що розкриває положення підлітка в колективі, а також завдяки системі соціальних ролей – стійких соціальних функцій, які підліток виконує в клубному об'єднанні. Статус та роль надають підлітку право творчо підходити до обраної ним справи та стимулюють процес засвоєння знань, удосконалення самого себе.

Таким чином, самовизначення та саморозвиток підлітків в умовах клубного об'єднання здійснюється завдяки: формуванню у підлітків уявлення про навколишній світ, про взаємодію особистості і суспільства, виховуванню позитивних якостей; розширенню спектру видів діяльності як основи для надбання підлітками життєво важливих знань, умінь та навичок; удосконаленню досвіду соціальних педагогів щодо впливу на мотиваційну сферу особистості вихованців, стимулюванню процесу самовизначення, самореалізації підлітків.

Процес соціалізації підлітків у сфері соціально-виховної діяльності сприяє укріпленню та розширенню зв'язків із сім'єю та суспільством, громадськістю, подоланню внутрішніх конфліктів, реалізації творчого потенціалу. Виховне значення соціально-виховної діяльності клубного об'єднання забезпечується завдяки індивідуальному підходу, наданню підліткам права вибору найбільш вагомої для них справи та єдності установок всіх зацікавлених осіб даного соціального середовища.

Аналіз теоретичних положень щодо визначення категорії «соціалізація» дозволив нам зупинитись на певному визначенні даної категорії та використовувати його в подальшому процесі нашого дослідження. Таке визначення було запропоноване А. Капською, яка розглядає соціалізацію як процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків та відносин [5; 9; 10]. У нашому дослідженні під соціалізацією розуміємо процес і результат засвоєння підлітками соціального досвіду, внаслідок системного педагогічного та інтелектуального впливу результатів діяльності навчальних та соціально-виховних інститутів. Клубні об'єднання за місцем проживання є одним з провідних чинників соціалізації молодшої людини, оскільки в них відбувається засвоєння соціально-моральних цінностей, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, норм і правил поведінки, формування світогляду. Аналізуючи теорії соціалізації, ми дійшли висновку, що соціалізація розуміється як засвоєння особистістю ставлень, соціальних якостей, що будуть характеризувати її на наступних етапах розвитку.

Отже, аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної літератури дав нам змогу усвідомити те, що формування особистості протягом її життєвого шляху відбувається під впливом: макрофакторів, мезофакторів, мікрофакторів та суб'єктивних факторів. Таким чином, структурними компонентами процесу формування соціальної особистості є: освіта, навчання, виховання, тощо. Всі ці структурні компоненти доволі повно представлені у діяльності клубних об'єднань за місцем проживання.

Аналіз літератури з проблем дослідження дозволив нам дійти висновку, що соціалізація є двостороннім процесом, який включає особистість підлітка в систему суспільних відносин та допомагає самостійному відтворенню цих відносин. З одного боку – це процес адаптації підлітка до суспільства шляхом засвоєння соціального досвіду, норм, правил, притаманних як суспільству, так і окремій групі. З іншого – це процес саморозвитку та самореалізації підлітків, під час якого відбувається актуалізація засвоєних систем, зокрема діяльності у клубних об'єднаннях за місцем проживання.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. П. та ін. Соціальна робота / В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Минович / Ін-т вищої освіти АПН України; Держ. Центр соціальних служб для молоді. – К. : УДЦССМ,

2001. – 440 с. **2. Блохіна І. О.** Психологічні чинники становлення професійно – етичних настановлень майбутніх фахівців з управління навчальними закладами : дис... канд. психол. наук:19.00.07 – педаг. та вікова психологія / Блохіна Ірина Олександрівна. – К., 2012. – 285 с. **3. Бойко А. М.** Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації / А. М. Бойко. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с. **4. Бочарова В. Г.** Воспитательная работа со школьниками по месту жительства / В. Г. Бочарова. – М., 1983. – 94 с. **5. Вайнола Р. Х.** Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи: Дис... канд. пед. наук / Р. Х. Вайнола ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1998. – 182 с. **6. Малков Д. Ю.** Соціалізація підлітків у клубних об'єднаннях за місцем проживання [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Малков Дмитро Юрійович ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 228 с. **7. Пича В. М.** Свободное время: тенденции и проблемы развития: Автореф. дис ... д-ра социол. наук: 22.00.04 / В. М. Пича ; АН Украины. ин-т социологии. – К., 1992. – 39 с. **8. Савченко С. В.** Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: Автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Савченко Сергій Вікторович ; Луганський нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2004. – 41 с. **9. Словник-довідник** для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с. **10. Соціальна педагогіка:** Навч. посібник / О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, З. І. Зайцева, А. Й. Капська, Л. І. Міщик ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова; Укр. держ. центр соціальних служб для молоді. – К., 2000. – 264 с. **11. Філософський словник** соціальних термінів. – Харків : Корвін, 2002. – 672 с.

Малков Д. Ю. Становлення особистості в умовах дозвілєвої діяльності

У статті розкрито особливості становлення особистості в умовах дозвілєвої діяльності. Вплив соціального середовища на формування особистості. Охарактеризовано особливості збагачення особистісного потенціалу людини, формуванні загальнолюдських ідеалів та всебічного розвитку майбутнього покоління. Визначено активна роль індивіда у процесі соціалізації що сприяє формуванню самостійної та здібної до співробітництва особистості. Розкрито необхідність існування у суспільстві різноманітних соціальних груп, виходячи із захисних властивостей групи. Здійснено спробу довести що позашкільне, позанавчальне життя підлітка відіграє не менш важливу, а, навіть, часто більшу роль у соціалізації особистості, оскільки на позаурочний час припадає більша частина неконтрольованого дозвілєвого часу школярів. Визначено структурні компоненти процесу формування соціальної особистості.

Ключові слова: особистість, соціальна особистість, соціалізація, соціальне виховання, соціальне становлення, дозвілєва діяльність.

Малков Д. Ю. Становление личности в условиях досуговой деятельности

В статье раскрыты особенности становления личности в условиях досуговой деятельности. Влияние социальной среды на формирование личности. Охарактеризованы особенности обогащения личностного потенциала человека, формировании общечеловеческих идеалов и всестороннего развития будущего поколения. Определены активная роль индивида в процессе социализации что способствует формированию самостоятельной и способной к сотрудничеству личности. Раскрыта необходимость существования в обществе различных социальных групп, исходя из защитных свойств группы. Предпринята попытка доказать что внешкольное, внеучебной жизни подростка играет не менее важную, а даже часто большую роль в социализации личности, поскольку на внеурочное время приходится большая часть неконтролируемого досугового времени школьников. Определены структурные компоненты процесса формирования социальной личности.

Ключевые слова: личность, социальная личность, социализация, социальное воспитание, социальное становление, досуговая деятельность.

Malkov D. Formation of Personality in Leisure Activities

The article reveals the peculiarities of formation of the personality in the conditions of leisure activity. Influence of the social environment on the formation of personality. The peculiarities of the enrichment of human personality potential, the formation of universal human ideals and the comprehensive development of the future generation have been characterized. The active role of the individual in the process of socialization has been determined, which contributes to the formation of an individual and able to cooperate in personality.

The necessity of existence in society of various social groups is revealed, proceeding from the protective properties of the group. An attempt has been made to prove that the extracurricular life of an adolescent plays an equally important and, often, even more important role in the socialization of the individual, since during the extracurricular time most of the uncontrollable leisure time is spent on schoolchildren. The structural components of the process of forming a social person are determined.

Key words: personality, social identity, socialization, social upbringing, social formation, leisure activities.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Прошкін В. В.